

Հրատարակում է Կրիստիան Կրիստիան
Տարեկան գին է 10 ռուբլի, կես տարեկան 6 ռուբլի,
3 ամսական 3 ռ. և մի ամսական 1 ռ.:
Ըստնախնայ համարը 7 կոպեկ:
Բաժանորդագրությունը ընդունվում է խմբագրատանը
և Կիևի քաղաքում գրավորապես:
Հասցեն՝ Тифлисъ, Редакция „Ардаганъ“.
կամ Tiflis, Redaction „Ardaagan“.

ԱՐԶԱՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Խմբագրությունը բաց է ամենօրյա 10—1 ժամը
(բացի կիրակի և տոն օրերից):
Ցանցարարությունը ընդունվում է ամեն լեզուով:
Ցանցարարությունը համար վճարում են իւրա-
քանիւր բառին 2 կոպեկ:

Հուլիսի 1-ից Արձա-
րարականը և Կրիստիանը
վճարում են վեց ռուբլի:
Կարելի է ստորագրել
խմբագրատանը և Կիևի քաղա-
քում գրավորապես:

ԲՈՒՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Գրատարակել անգործու-
թյուն:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ.— Կովկասի կա-
ռավարչությունը համառոտապես առող-
ջապահական ցուցահանդեսը «Հրապարակ»
ձևով տարածելու է: «Նախնական իր-
ւունքները» Խորհրդի ընթացքը թիֆլիս-
յան Թիֆլիսի մշտական և ժամանակաւոր
բժշկների հանդէսները: Բանակց գիւղը:
Հրապարակաւ տեղեկությունները Մաս-
նագրականների հիւանդանոցը: «Իւրաքանչիւր»
պատմությունները: «Հայոց գիրքը»: Պաշ-
տոնական տեղեկությունները Խորհրդի մա-
սին: Վիսակապը տեղեկ. Ուսու. միջնա-
կարգ դպրոցների մասին: Թէ ինչպէս է
կապում «Մշակը» իւր «Ներքին Տեսու-
թյունը»:

ՖԻԼԻՏՏՈՒՆ.— Թաւաճած տեղերը:
ԲՈՒՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.— Սոցիալիստ անդա-
րակ հետադարձ:
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ.—
ՀԱՌԱՊԱՐԱԿԱՆ,
ՏԵՂԵԿԱԿԱՆ,
ՏԵՂԵԿԱԿԱՆ:

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Մարդկային կեանքի ստիպել թը-
նամին, իսկեւան անսովոր արագու-
թեամբ տարածւում է մեր երկրում և
ուսուցող ընդարձակ պետությունն ա-
մեն կողմերը:

Հասարակական բոլոր հաստատու-
թյունները եւանդով մաքրւում են
այդ արտաքին թշնամու ընդդէմ:
Վարչական բոլոր ոլորտի այսօր լա-
րած ուղեգրով աշխատում են մահի
տարածման առաջն առնել և ըստ
կարելիքի նուազեցնել զոհերի թիւը:
Հասարակական պատմականաւոր-
ւոր հետ միասին և առաւել ևս
մարդասիրական պարտքը դրոյում է
իւրաքանչիւր անհատի դուրս գալ
առօրեայ աղօթքով իրենից:

Մարդկային հիւանդություններն ար-
դէն իսկ անմարդաբանական դարձնել
հազար, նա հոսիական քայլերով
լաւաճ անցւում և այսօր ճարակում է

Ուսուցողական հայրենակ շատ քա-
ղաքներում:
Քաղաքական, ուստիականական և
քաղաքական բոլոր վարչությունները
ձեռնամուխ են եղել արդէն հնարա-
ւոր միջոցներով, որպէս զի փրկեն ի-
րենց հոգաւորական լոնձնուած ժո-
ղովրդի կեանքը:
Այսպիսի ժողովրդական մեծ աղէտ-
ների ժամանակ ամենամեծ լոնձնա-
քան է ձեռնարկ լինել և անտար-
բերութեամբ կամ ասիական անշար-
ժութեամբ աճողոտ հետքը:

Այսօր, երբ ամեն անհատ ձեռն է
կարկառում իւր մերձաւորին, նրան
մահուանից ազատելու համար, երբ
ամեն ոք իւր կեանքի համար հոգ
տանելուց դատ աշխատում է աղ-
ջատների մասին ևս հոգալ, որպէս
զի անուղղակի կերպիւ և իւր կեան-
քի վտանգը հիւանդի, դատաւար-
տելի է մի հաստատութեան համար:
Համարձակութեամբ, որի առաջն պարտքը
բարեգործութիւնն է:

Այսօր, երբ քաղաքացի զոհերին
ու անկիրթ զինուորացի իւր պարտքը
կատարում է, դատաւարտելի է մի
կերպով իրենց հիւանդութեան վար-
չութիւնը, որի անուրբ բարեգործական է:

Այս աստիպելի աղէտի վայրկեանին,
երբ քաղաքացիները գործակալութեան
ներքէ ժողովարարութիւն են անում
աղջատներին և անհոգականներին
մաքուր գրեւոր և սննդաւոր կերա-
կուր մատակարարել, անհոգի լոն-
քանք է մի բարեգործական ընկերու-
թեան վարչութեան կողմից մոռացնել
տալ իւր գոյութիւնը:

Երբ համաճարակի երկրորդ կա-
նացի դառն իսկ իւր արեւելքում լա-
կորդի, ինչ անուր անոթը այն վար-
ժուէրին, որ թոյլ է տալիս իրեն
Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ըն-
կերութիւնը:

Թիֆլիսում ժողովրդի համար բա-
ցուած թէյարաններում կամաւորապէս
լաւաճ են անցնում կանաչ և թէյ են
մատակարարում ժողովրդին, իսկ մեր
Բարեգործական Ընկերութեան վար-
չութեան լաւագիւր անդամները թողի
են թիֆլիսը:

Այդ բարեգործական կողմում Ըն-
կերութեան վարչութեան մեծապատիւ
նախագահ պ. Ս. Մանանդյան, ան-
գամները պ. պ. Վարդանան, Մե-
լիք-Սարգսյան, Մելիք-Սարգսյան, Վարդա-
նան և այլք իւրենց անբաժանելի
քարտուղարի հետ միասին այսօր զո-
վայրերում նստած զոհանում են լրա-
գրել իրենց լուրերով իսկեւան մասին
և երեւի շատ շնորհակալ են, որ

այստեղ աշտեղ պակաս չեն և բա-
րեգործ անձինք, որոնք կատարում
են իւրենց վրայ դրած պարտքը:
Կովկասեան Հայոց Բարեգործական
Ընկերութիւնը հիմնուած է ամբողջ
Կովկասի համար, նրա կանոնադրու-
թեան առաջնակարգ յօդուածները
մէկն է՝ օգնութեան հասնել ժողովր-
դին աղէտների ժամանակ:

Անշուշտ իսկեւան մի մեծ ժող-
վրդական աղէտ է:
Այդպիսի մի աղէտ եթէ տեղական
անգամ լինէր և ոչ այնքան ոտակալ
և համաճարակ, Կովկասեան Բարե-
գործական Ընկերութեան պարտքն
էր այդ աղէտի ժամանակ օգնութեան
հասնել կարողանալն:

Համաճարակի ախտը այսօր զոհեր
է հիւանդ Կովկասի բարձրագոյն քա-
ղաքներում և գիւղերում, ուր Բարե-
գործական Ընկերութիւնը ճիւղեր ու-
նի:

Համաճարակի դէմ կռոււմ են ամէն-
քեզ, այն հաստատութիւնները, որոնց
պարտքը չէ բարեգործութիւնը, այն
վարչութիւնները, որոնք այնքան
հեռու են բարեգործութիւնից, որպէս
Բարեգործական Ընկերութիւնը ստի-
կանութիւնից իսկ մեր Կովկասեան Բա-
րեգործական Ընկերութիւնը դրանում
է վարչական նստքը անգամ կամ:

Մի վարչութիւն, որ առաջին քա-
ղաքում արտաքուց կարգի ընդհանուր
ժողով է դրոււմ իւր քարտուղարի
ուսուցչին աւելացնելով, միթէ չէ ամա-
չում անուշադիր թողնել աշխարհի
մի մեծ պարտք:

Ո՞րն է այլ ևս բարեգործութիւնը,
երբ իսկեւան նման համաճարակի
ախտի զոհեր իսկ իւր բարեգործու-
թեան չէ:

Ո՞րն է բարեգործութիւնը. միթէ
մի աղքատ աշակերտի ամսական
հինգ ռուբլի տալը, որ նա իւր ա-
ռողջութիւնը վնասելով հաստատու-
թեան համար հոգալ է մարմնով մի
կիսակատար անգամ պատրաստուի:

Միթէ բարեգործութիւնը միայն
այն է, որ տարեկան 300 ռուբլի
տրուի որ և է իրաւաբանութեան ու-
նեռողի, որ նա վերջը իրաւագէտ
դառնայ:

Միթէ բարեգործութիւնը միայն
այն է, որ քարտուղարներին ռոճիկ
տրուի Հայկական բաւարարումը ար-
ձանագրութիւնները դրելու համար:

Այ, պարոն վարչութեան անդամ-
ներ, ոչ, միայն գոթա չեն բարեգոր-
ծական քաղաքագործութիւնները:

Ամենամեծ բարեգործութիւնը
մարդկային կեանքի ապահովն է:

Մարդու կեանքը փրկելուց լիտոյ
միայն իրաւունք ունիք մեծ մտա-
ծելու այդ գործերի մասին, որոնցով
զուր բարեգործութեան պարտքը կա-
տարած էք համարում:
Համաճարակի ախտի դէմ գիւղերի հա-
ւասար գործութեամբ պէտք է կուռ
և բարեգործութիւնը: Ընկերութեան
վեհ պարտքը կատարելու ամենա-
մեծ ասպարէզը հիմա է բացուած.
մէկին օգնելով կարելի է տանտեալ-
ների կեանքը փրկել, որովհետեւ աղ-
քատութեան և անմաքրութեան մէջ
ապրող անհատին եթէ չօգնենք,
ախտի տարածման նպաստած կը լի-
նինք:

Լաւ է անաղան քան երբեք:
Բարեգործական Ընկերութիւնը դեռ
ևս ժամանակ ունի իւր սխալն ուղ-
ղելու:

Բարեգործական Ընկերութեան
վարչութեան անգամներից քաղա-
քում է դրոււմ յարկիւ պ. Գ.
Սուրբուրդեան, որ իւրեւ բուն քա-
ղաքացի այսպիսի աղէտների ժամա-
նակ իւր մարմնի քաղաքից դուրս
եկնող չէ: Թող պ. Սուրբուրդեանը
հեռագրով իւր ընկերակիցների հա-
մաճարում օգնութիւն հասցնէ կա-
րտեաներին, անշուշտ այդ բանի
համար շնորհակալ կը լինին նրա-
նից և իւր ընկերակիցները:

Ջարմանալի չէ, որ այդ Ընկերու-
թիւնը հեռագրով մոռացում է և
ինքն իրեն պատմում:

Եթէ այսպիսի աղէտների ժամա-
նակ Ընկերութիւնն ինքն է աշխա-
տում իւր գոյութիւնը մոռացնել
տալ, ինչպէս այլ ևս պահանջներ,
որ նա ժողովրդականութիւնն ստանայ:
Իւրաքանչիւր ձեռնարկութեան
կեանք տուող դրոյն է, որոնցից,
որ կեանք ունենալ:

Ընդհանուր ժողով գումարելու ժա-
մանակ այժմ է և ոչ թէ քարտու-
ղարի ռոճիկ աւելացնելու վարկանքը:
Այժմ դէպք է ընդհանուր ժողով
գումարել, հրաւեր կարգալ, տուն-
տուն ընկնել և կնիքուն դարձնել
Ընկերութիւնը բարեգործութեան:

Ուղիղով միայն Կովկասեան Բա-
րեգործական Ընկերութիւնը կարող
նախաձեռնել իր անուան և այսպիսով
միայն կեանք կ'ունենայ, այլ թէ
ոչ նա առաւել շուտ կը մեռնի, քան
թէ ցանկանում են նրա վարչները:

Ուղիղով միայն Կովկասեան Բա-
րեգործական Ընկերութիւնը կարող
նախաձեռնել իր անուան և այսպիսով
միայն կեանք կ'ունենայ, այլ թէ
ոչ նա առաւել շուտ կը մեռնի, քան
թէ ցանկանում են նրա վարչները:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Կովկասի պ. կառավարչական գե-
ներալ-ադիւտանտ Ջերմանովը լու-
րիսի 1-ին Բազուկից ուղևորուել է
Վանաձոր:

Ազգային լուսաւորութեան նախա-
րարն ուղարկել է Կովկասեան ուսումնա-
րանական շրջանի պ. հոգաբարձուին հե-
տեւալ առաջարկութիւնը. «Նորին Կա-
սեմական Սեմեթեան բարձրագոյն կա-
թոլ հաստատում ժողովրդի առողջու-
թիւնը պահպանող Ընկերութիւնը», ընդ
պատուաւոր նախադասութեամբ Նորին
Կասեմական Բարձրութեան Սեմ իշխան
Պապի Այգեանովից պատրաստում է
1893 թ. գարնանը, Պետերբուրգում հա-
մառուական առողջապահական ցուցա-
հանդէս կապանքելու: Այդ ցուցահանդէսի
չորրորդ բաժնում պիտի բացուի մի ա-
ռանձին բաժանմունք՝ դպրոցական ա-
ռողջապահութեան համար, որ բաղկացած
կը լինի հետեւեալ մասերից.— 1) Կար-
ցական շինութիւն իւր պարագաներով:
2) Կատարական առողջապահու-
թիւնն ու ուսումնական միջոցները: 3) Ա-
ռանդանիքի բժշկա-առողջապահական վե-
րահանգործութեան ենթակիցը: 4) Ա-
ռանդանիքի առողջապահական հիւանդութիւններ
և նոցա դարմանումը: 5) Կարգական ա-
ռողջապահութեան ու դատարարական
թիւնը վերաբերեալ գրականութիւնը:
Վերջերից մասին պարտք եմ համա-
րում ձանդաղանք ձեռք գերազանցու-
թեանը, որպէս զի եթէ ձեր տեսու-
թեան ներքոյ գտնուող ուսումնարանա-
կան վարչութիւնները ցանկան մասնա-
կից լինելու ցուցահանդէսին կարողանան
ուղարկել իրանց ժողովածուները, Զարա-
րում եմ, որ աւելորդ ծախսեր չանելու
համար, խոնարհաբար խնդրում եմ կար-
գաւորել, որ ժողովածուները պատրաստե-
լուց և ուղարկելուց առաջ, ուսումնարա-
նական վարչութիւնները հարկուեն ձեր
գերազանցութեանը, թէ ինչ բաներ
ցանկանում են ցուցահանդէս ուղարկել,
իսկ դուք ձեր կողմից մի գնահատեալ
տարուց հոգեմեքեր ամիսը ձեզանից
կախում կարգապահութիւնն անել, որ
նախարարութեանը հերկացուին: 1) Այն
հիմնարկութիւնների ցուցակը, որ ձեր
կարծիքով կարող են չափողութեամբ մաս-
նակցել ցուցահանդէսում: 2) Նոցա ժո-
ղովածուների ցուցակը, սոցա քանակա-
ւորութիւն է նշանակելով: Յիշեալ ցուցակ-
ները դիմելով՝ նախարարութիւնը կ'ա-
րարէ, թէ ցուց տուած ժողովածուները
իրենց, որոնք կարող են ուղարկուել ցու-
ցահանդէսը, Հարկ եմ համարում կցել,
որ ժողովրդական լուսաւորութեան նա-
խարարութեան կողմից են ներկայացու-
ցիլ եմ նշանակել Պետերբուրգի վեհա-
նիստը:

Սկի զինադիր թշխապետ Ն. Պ. Ս.
Ա. Վ. Վերնիկովին, որ ցուցահանդէսի
4-րդ բաժանմունքի նախագահն է և
պատրաստականութիւն է չափանի իրեն
գիտողներին ցուցահանդէսի կազմակեր-
պութեանը վերաբերեալ անհրաժեշտ բա-
ցարկութիւնները տալ:

Մեր կողմից կ'առաջարկէինք «Հայոց
հրատարակական Ընկերութեանը» մաս-
նակցել լինելու ցուցահանդէսին, բանի
որ այդ Ընկերութիւնը մի կողմից բաւա-
կանաչափ դրբեր ունի հրատարակած
մանկավարժական ու առողջապահական
բովանդակութեամբ, և միւս կողմից էլ
ձեռնհաս է ժողովածու կազմել նոյնպիսի
բովանդակութեամբ գրքերի, որով մեր
գրականութիւնը բաւական հարուստ է:

Ամենապատիւ Խորհման Հայրերը,
ի լոյս է ընծայել իւր «Հրաւիրակ Ա-
ւետաց երկրին» հոգեշունչ երկի
երկրորդ տպագրութիւնը:
Խորհրդաւոր է այդ գեղեցիկ և
սրտազրաւ հորինակութեան այս երկ-
րորդ տպագրութիւնը:

Կ. Պոլսից մեզ հաղորդում են, որ
ի թիւս Սահակ-Մեղրուպեան մրցա-
նակի առաջարկուած հինգ երկերի,
հինգ է նաև Գերազատու Արիստակէս
Եպիսկոպոս Սկզբականի «Առաւմա-
կան խնդիրները», որ միաձայն մեր-
ժուած է:

Տեղական լրագրողներին հաղորդում
են հետեւեալ պատմական թուրք
Թիֆլիզի քաղաքամասներում պատա-
հած հնդկախալին հիւանդութեան
մասին.— Յունիսի 11-ից մինչև լուի-
սի 3-ը հիւանդանոց մտել են ա.
քաղաքամասից (Վերա) 13, բ. քմ.
(Կալիֆոլիսի) 4, երրորդից (Սա-
պորի) և Սուլթանի (բազ.) 8 հոգի,
չորրորդ (Սուլթանի) քաղաքամասում
խօսեալով հիւանդանալու դէպք առ-
նալ չէ պատահել: Հինգերորդ (Միշի-
փոյոյ) 7 հոգի: Վեցերորդ (Սա-
պորի) 11 հոգի, եօթներորդ (Հա-
լալաբար և Նաթիլու) 11 հոգի,
8-րդ քմ. (Չուրուլի) 11 հոգի:
9-րդ (Կուլիս) 15 հոգի, և վեր-
ջայն 10-րդ (Կուլիս) 3 շաբա-
թուայ ընթացքում 91 ոչ միայն
յայտնապէս հնդկախալին բուժուած,
նաև կասկածելի հիւանդներ: Գոցա-
նից մեռան 44 հոգի (49%), միջին
թուով օրական 4—5 հիւանդացող-

ՖԵԼԻԵՏՈՆ

ԹՈՒՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Վ Ե Պ

IX

Օրերն անցնում էին, Զահրիվարեանցը
ոչ ինքն էր գնում Խանաբեկանցների
մօտ, ոչ էլ նրանք էին հարկուած իրան
Պառաւր զբարութեան անցնել գործերով
մի քանի անգամ լինել թաւարակին գը-
նալ գրասենյու. բայց օրիորդը չեղածուած
էր գանգաւ պատճառներով: Սկզբում
Թաւարակն առանձնանում էր և փակուած
իր սենյակում կամ գործում էր կամ գիրք
կարդում: Վերջը նրան չանալ կարելի էր
տեսնել Աննայի հետ պարտէզում շրջելիս
և երկարօրէն խօսելիս: Նրանց մէջ հաս-
տատուել էր մի տեսակ մտերմութիւն:
Զահրիվարեանցն էլ անգործ չէր, եր-

կաթուղու շինութիւնը վերջնապէս վրաց
էր և նրան հարկաւոր էր պատրաստել
գործի հաշիւը: Այս հանգամանքը խլում
էր նրանց շատ ժամանակ, ուստի կա-
մաճակաւ նստած էր սեղանի առաջ
և կատարում գործը, Թէ և մէկ երկու ան-
գամ ազատ միջոց գտնելով ուղեց գնալ
Խանաբեկանցների մօտ Թաւարակի հետ
տեսակցելու մտքով, բայց չկատարուած:
Յանկապաւոր մօտ պատահած դէպքը, Ան-
նայի լրտեսութիւնը նրան դարձրին ա-
ւելի անկասկած և կասկածու: Այս կաս-
կածը հետզհետէ գործնում էր նրա մէջ,
նամանակով որ իրանք Խանաբեկանց-
ները նրան չէին հարկուում: Այս հանգա-
մանքը նրան խիստ էր տանջում. քանա-
զան մտքեր մէկը միւսից աւելի դառն
կրճում էին նրա սիրտն ու իւրաքանչիւր
ցնել տալիս նրա հանգստութիւնը:

Թաւարակն սէրը տանջւալին համա-
նից խօսք էր դառն նրա համար: Մա-
նուաւոր անորոշ էր վերջին դէպքը, որ
նրան բոլորովին անպատուութեան մէջ
թողեց: Մի բան միայն պարզ էր նրա
համար, որ նա սիրում է Թաւարակին

աչն սրբազան սիրով, որ ցածք չէր
չէր վիճակուած և որ ախրագուստ նրա ամ-
բողջ էութեան: Զահրիվարեանցի հասկա-
ցողութեամբ սիրել կարելի է միայն մէկ
անգամ. սէրը կրկնուելու ընդունակու-
թիւն չունի: Մարդ կարող է չափշտա-
կուել, բայց այդ սէր չի կարող լինել
ինչպէս ինքն է հասկանում: Նա կարող
է բազմիցս չափշտակուել, բայց սիրել մէկ
անգամ կեանքի մէջ: Սիրոյ ազդեցութիւ-
նը մարդու վրայ այն աստիճանի քաղցր
է, բերուած է անկարողութիւն, որ եթէ նա
մէկ անգամ փորձել է, միւս անգամ ու-
րիշը էլ չի չափշտակուել, եթէ չափշտա-
կուել էր, այդ հանգամանքը կ'ստորացնէ
նրան:

Բայց ինչպէս սիրել նա Թաւարակին
մէկ անգամից, երբ նրան չէր ճանաչում:
Այս հարցի մասին նա երկար մտածեց.
երկար ժամանակ նա քննեց իւր սիրտն
ու եկաւ հետեւեալ եզրակացութեան.
Թաւարակն պատկեր վեց տարեկան հա-
սակում երեկ թողել է նրա պատանի
սրտի մէջ խոր և անջնջելի տպաւորու-
թիւն, մի տեսակ տպաւորութիւն, որ այն

ժամանակ նրան հասկանալի չէր: Այդ գո-
ռոյ ընտանիքի աղջիկը դրաւ և է իւր
մահական ու անկեղծ հետաքրքրու-
թեամբ և այն առանձին ուշադրութ

Типография И. Мартirosiанца, на Орбел. ул д. № 1—2